

Edvard Kardelj:

## *SKJ u revolucionarnoj akciji*

Centar PK SKV za političke studije i  
marksističko obrazovanje,  
Novi Sad 1977.

U navedenoj Kardeljevoj knjizi objavljeni su radovi nastali na osnovu autorovih rasprava, određenih polemičkih istupa i izlaganja o našoj avangardi i njezinoj ulozi u razvoju samoupravnih socijalističkih odnosa u vremenu od 1970. do konca 1976. godine. To je, dakle, razdoblje vrhunca nacionalističko-liberalističke eskalacije, održavanja 21. sjednice Predsjedništva SKJ i donošenja novog Ustava, kojim se omogućava daljnji razvoj procesa samoupravnih odnosa.

Samoupravni razvoj nužno implicira bitna obilježja socijalističke demokracije, a socijalističke demokracije neće i ne može biti ako ona nije razvijena i njegovana unutar članstva Saveza komunista, kao avangarde radničke klase, kao idejno-političke i vodeće snage svih progresivnih slojeva u razvoju samoupravnih socijalističkih odnosa Jugoslavije. U tom razvoju Savez komunista mora stalno zaoštravati bitku za istinsko ostvarivanje i razvoj načela socijalističke demokracije, jer je ona sastavni dio, kaže autor, borbe za učvršćenje socijalizma i samoupravljanja. Svaki drugi put po autoru — vodio bi odricanju od revolucionarne klasne borbe.

Jer društva u povijesti čovječanstva nisu propadala zbog toga što su propadale njihove demokracije, nego su mnoge demokracije propadale zbog toga što nisu mogle da savladaju unutrašnje protivrčnosti i suprotnosti i da »obrane sopstveni društveni sistem od pritiska suprotnih tendencija, bilo revolucionarnih ili pak reakcionarnih. Iz toga sledi da će komunisti morati da sve pritiske ocjenjuju sa gledišta čitavog kursa napretka socijalističkih, samoupravnih i demokratskih odnosa« (19).

Autor u svojim tekstovima napominje da od luke 21. sjednice Predsjedništva SKJ i Titov istup na njoj nisu bili kritika demokracije, već oportunitizma, jer za razvoj samoupravnih socijalističkih odnosa i za istinsku socijalističku akciju nikad nije bilo niti će biti suviše demokracije. »... Suviše je bilo oportunitizma, suviše je bilo popustljivosti komunista prema ideološkom nanosu koji su u Savezu komunista i u naše socijalističko društvo pokušali da unose svesni ili nesvesni prenosnici interesa domaćih i stranih protivnika socijalizma, samoupravljanja i nezavisnosti Jugoslavije. Suviše je bilo popustljivosti prema svim mogućim špekulantima koji žele da žive na račun drugoga i koji unose nered. Suviše je bilo potcenjivanja snage protivnika i suviše uverenosti u to da će stvari već same po sebi krenuti pravim putem« (140).

Socijalistička se demokracija ne ostvaruje tapkanjem u mjestu i prepuštanjem stihiji, već revolucionarnom akcijom svih progresivnih socijalističkih snaga, jer se ona ne iscrpljuje i ne sastoji samo u nekim diskusijama ili samo u slobodnoj borbi mišljenja, iako bez slobodne borbe mišljenja nema i ne može biti istinske demokracije. Demokracija je slobodna borba mišljenja i efikasna osmišljena akcija realizacije određenih demokratskim putem donesenih stavova. Prema tome, svaka akcija zahtijeva, ističe autor, sistem efikasnog odlučivanja i također efikasnost sprovođenja akcije, odnosno realizacije zauzetih stavova i zaključaka.

Osim toga, socijalistička demokracija mora u sebi implicirati jedinstvo akcije i, posebno u našim višenacionalnim samoupravnim odnosima, to jedinstvo stalno i ponovno uspostavljati, jer bi se u protivnom — ističe Kardelj — jedinstvo slomilo »pod pritiskom onih najsudbonosnijih protivrčnosti i konflikata koje stvara akciona nesposobnost, tapkanje u mestu, gomilanje nerešenih problema i gubljenje perspektive. To je naša najslabija tačka poslednjih godina i svakako ćemo dovesti u ozbiljne teškoće celokupan naš demokratski samoupravni sistem ako on u tom pogledu ne postane efikasniji« (39).

Protiv stihije smo se borili i borit ćemo se svim sredstvima, a to ne znači da smo se odrekli — naglašava autor — demokratskih oblika koje razvijamo i još jače ćemo ih razvijati. No, određeni nas propusti i promašaji iz nedavne prošlosti upozoravaju da nema is-

tinske demokracije i demokratskih oblika ako u njima nisu osigurane vodeće pozicije i uloga socijalističkih snaga na čelu sa Savezom komunista Jugoslavije.

Pri tome autor ističe da demokracije nema izvan radničke klase, a samim tim i izvan Saveza komunista. «... Drugim rečima, demokracija se ne stvara negacijom socijalizma i vodeće idejne i političke uloge Saveza komunista, već samo daljnjim razvitkom socijalizma, daljnjim jačanjem stabilnosti celokupnog socijalističkog društvenog i političkog sistema, daljom stvaralačkom kritikom postojećeg stanja, odnosno društvene prakse, koja će oslobađati mogućnosti razvoja koje već postoje, ili koje već nastaju, u stvarnosti društvenog života i daljom akcijom na uspostavljanju sve razvijenijih i u samoupravnom, socijalnom, demokratskom i humanističkom smislu sve naprednijih oblika i odnosa u socijalističkom sistemu...» (248).

Savez komunista kao vodeća idejna i revolucionarna snaga radničke klase Jugoslavije u svakodnevnoj se revolucionarnoj akciji stavlja na čelo progressa i mora da prednjači i po svojim idejama da ide ispred svoga doba osmišljavajući puteve i tokove budućnosti. Pri tome valja napomenuti da budućnosti nema bez akcije i kreacije radničke klase i revolucionarnog dijela mlade generacije. «Savez komunista bi izgubio svoju revolucionarnu ulogu onog trenutka kada ne bi bio u stanju da daje mladim generacijama viziju budućnosti i otvara puteve ka toj budućnosti... smatram da smo se u priličnoj meri začaurili u praktičizam i prakticističku kritiku, da smo pri tome skloni izbaciti sa prljavom vodom i dete iz kade tj. da se gubi jasnost u pogledu pravaca bitke za dugoročni razvoj našeg društva, čime počinjemo da gubimo i svoju sposobnost progresivnog uticaja na svest mladih generacija» (74, 75).

U tim usmjerenjima mladih prema budućnosti Savez komunista uvijek treba znati što hoće, što se i kako može — Savez komunista treba biti svjestan mogućnosti budućeg u postojećem. Treba dakle, uvijek u svakoj revolucionarnoj akciji — ističe autor — znati rješenja i utvrditi puteve i načini sredstva za realizaciju mogućih rješenja. Pri tom Kardelj ističe da će »aktivna politika brzog menjanja tamo gde su stvari sazrele za promene, prouzrokovati manje grešaka nego nemo-

čno tapkanje u mestu, koje je samo po sebi najveća greška» (143)

Od Saveza komunista Jugoslavije na prvom mjestu zavisi u kojem će pravcu mlade generacije usmjeriti svoj revolucionarni mladenački polet i svoju sposobnost. »Naše društvo zato mora obezbediti pravu selekciju sposobnih mladih ljudi za odgovorna mesta samoupravnog i društvenog upravljanja A tu selekciju moramo obaviti samo u sistemu socijalističke samoupravne demokracije a ne na način kako to sprovode neprincipijelne grupe i klike. I tom pitanju ćemo u drugoj fazi ustavnih promena morati pokloniti najveću pažnju» (147).

A za potpunu realizaciju ustavnih principa i bitnih odredaba Zakona o udruženom radu u funkciji društvenog samoupravljanja nije dovoljna samo volja, već je i te kako potrebno znanje što ga često, kako ističe Kardelj u svojim tekstovima, nema dovoljno... Nema ju ga ni oni u fabrikama koji moraju da rešavaju probleme pred koje ih postavlja novi Ustav, ni odgovorni društveni organi koji moraju da iznalaze sistematska rešenja za pojedina pitanja. To znanje treba stvarati... Upravo zbog toga u ovom trenutku postaje izvanredno značajan zadatak da u većoj meri angažujemo nauku za dalje proučavanje pitanja koja na dnevni red postavljaju ostvarivanje novog Ustava» (261).

Nema, dakle, perspektive razvoja samoupravljanja bez razvijanja samoupravljačkih sposobnosti, bez razvijanja znanja i samoupravljačke svijesti. U našem sistemu samoupravne demokracije, ističe autor, nauka treba da se integriira u funkciji udruženog rada i da tako pridonosi samoupravnim interesima radničke klase i njezinoj perspektivi. Upravo se i sposobnost samoupravne demokracije sastoji u tome da nauku apsorbira kao svoj integralni dio, jer samo u tom dijalektičkom spoju s naukom samoupravljanje može da pruži konačne dokaze svoje prednosti u odnosu na druge oblike posredničko-političke demokracije ili tehno-birokratske sisteme.

Naprotiv, naučna misao odvojena od interesa radničke klase i samoupravljanja u našem sistemu samoupravne demokracije ne pridonosi njezinom razvoju, već tehno-birokratskim strukturama i njihovim interesima, a to onda postaje kočnicom samoupravnih odnosa. Jer uspostavljeni tehno-birokratski odnosi i teh-

nokratsko-upravljački centri u našem sistemu — po autoru — dobijaju »čak i veću snagu nego što je imaju u državosvojinskom sistemu, pa čak nego u kapitalističko-monopolističkom, jer ekonomski ne odgovaraju ni radniku, ni državi ni sopstveniku kapitala. Zato moramo računati s tom opasnošću kao s glavnom protivurečnošću u našem društvu, koja će još dugo radati težnje da se upravo na tim tendencijama reprodukuju i neki elementi grupnosvojinskih odnosa i otuđivanja ekonomske vlasti od radnika, pa čak i elementi klasnih odnosa i klasnih suprotnosti« (205).

Prema tome, proces oslobađanja rada, odnosno oslobađanja radničke klase i čovjeka uopće, kao najdubljih humanističkih suština, neodvojiv je od procesa integriranja nauke i naučnog rada s udruženim radom u funkciji samoupravljanja. Bez toga niti najrazvijenija samoupravna demokracija ne može osigurati optimalni razvoj društvenih proizvodnih snaga i istinsku humanizaciju društvenih odnosa u procesu oslobađanja i dezalijenacije čovjeka. U tom kontekstu nauka, avangarda i drugi činioci socijalističke svijesti postaju integrijuća snaga klasne svijesti u slobodnoj zajednici asocijacije proizvođača materijalnog i duhovnog života ljudi. »Na takav način« — ističe autor u zaključnom dijelu preposljednjeg poglavlja knjige — »socijalističko samoupravljanje stvara uslove da sloboda čovjeka postaje sloboda stvaralaca koji, u sve većoj mjeri, raspolaže uslovima, sredstvima i rezultatima svoga rada i života, na toj osnovi preuzima odgovornost prema istim pravima drugog čovjeka i time neposredno utiče na sva područja društvenog upravljanja. Socijalističko samoupravljanje tako postaje veliko pravo, ali i velika odgovornost. Takav društveni položaj čovjeka ujedno podstiče dalju demokritizaciju i humanizaciju čovekove društvene sredine« (271).

Ako Savez komunista Jugoslavije ne bi istrajavao na tom putu izgubio bi svoju revolucionarnu sadržinu, izgubio bi svoju sposobnost da se neprekidno bori za napredak društveno-ekonomskih i humanističkih odnosa među ljudima. Prema tome je nužno da Savez komunista stalno razvija vlastitu sposobnost ujedinjavanja ili, bolje reći dijalektičkog sagledavanja, odnosa teorije i revolucionarne prakse, da povezuje iskustva s dugoročnom vizijom radničke klase u procesu vlastitog

oslobađanja i slobode čovjeka uopće, što je i krajnji cilj marksističke revolucionarne teorije.

Savez komunista jedino na taj način, kaže autor, može da stječe povjerenje radničke klase i ujedno na taj način osigurava i učvršćuje jedinstvo vlastitih redova. Pri tom autor napominje da se jedinstvo »ne stvara toliko statutarom disciplinom koliko jedinstvenim pogledom i revolucionarnom akcijom na neposredne i dugoročne ciljeve zajedničke borbe za ostvarenje slobode čovjeka u slobodnoj istinskoj zajednici ljudi. A sloboda ne dolazi sama, već se ostvaruje stvaralačkom akcijom i kreacijom radničke klase i drugim subjektivnim snagama revolucionarnog procesa.

U tom procesu Savez komunista mora biti kritičan ne samo prema praksi kapitalističkog društva, nego i prema socijalističkoj praksi uopće i našoj posebno. Savez komunista mora biti kritičan prema vlastitoj praksi. Kritikujući vlastitu praksu jača i revolucionira svoje i redove radničke klase uopće, jača položaj i ulogu radnog čovjeka u društvu i istovremeno stvara okolnosti za daljnji razvoj istinske socijalističke demokracije na osnovama samoupravljanja. O toj kritici Kardelj, između ostalog kaže:

»Kritikujući sopstvenu praksu, Savez komunista je neprekidno jačao ulogu radničke klase i radnog čovjeka uopšte u našem društvu kao nosioca društvenog procesa, na što je Marks i ukazivao kao na jedan od osnovnih zadataka marksističke teorije. Sem toga, Savez komunista je tom kritikom istovremeno neprekidno podsticao razvoj naše marksističke teorije i teoretsko sagledavanje daljih puteva naše socijalističke prakse. A to je drugi osnovni zadatak jedne idejne i političke snage koja hoće da bude avangarda ili pokretačka snaga socijalizma i koja očekuje da je istorija potvrdi kao takvu« (290).

Savez komunista, kao avangarda radničke klase Jugoslavije, mora biti sposoban da — kako reče autor — samostalno povezuje teoriju i praksu, kritiku s društvenom stvaralačkom akcijom, naglašeni osjećaj odgovornosti za cjelinu revolucionarnog pokreta s određenim pojedinačnim i drugim akcijama i inicijativama — revolucionarnu viziju s realnom ocjenom mogućnosti realizacije i odnosa moći između socijalističkih i drugih unutarnjih i vanjskih

društvenih snaga koje se pojavljuju kao čini-  
laci našeg društveno-političkog razvoja.

Bez stvaralačke kritike prakse s naglašenom  
odgovornošću, ma koliko ona bila oštra —  
ističe autor — nema i ne može biti društve-  
nog progressa, jer put do istinske samouprave  
demokracije ne vodi slijepim povjerava-  
njem, već stalnim kritičkim provjeravanjem  
u revolucionarnoj praksi. Dijalektičkim jedinstvom  
revolucionarne teorije i prakse čovjek  
postaje tvorac vlastite povijesti kojom odre-  
đuje dimenzije svoje slobode, jer je »slobod-  
ni razvitak svakog pojedinca uvjet slobode za  
sve« (Marx).

U tom kontekstu valja istaći autorove misli  
da osnovu svih oblika slobode radnih ljudi i  
građana socijalističke višenacionalne i ne-  
svrstane Jugoslavije određuju prava što pro-  
ističu iz samoupravljanja kojim čovjek u na-  
šem društvu postaje istinski subjekt i nosilac  
svih društveno-ekonomskih i društveno-politi-  
čkih odnosa. Radnička klasa Jugoslavije i nje-  
zina avangarda, SKJ, u našem samoupravnom  
socijalističkom društvu treba, s pozicija mark-  
sističkog osmišljavanja, da djeluje k usmjera-  
vanju ostvarivanja jednakih dimenzija slobode  
za sve ljude, imajući pri tom — napominje  
autor — u vidu polazna načela i pravce, te  
mogućnosti i razvojne perspektive sistema  
samoupravne socijalističke demokracije.

Na kraju valja istaći da su misli Edvarda Kar-  
delja izrečene i objavljene u tekstovima na-  
vedene knjige usmjerene ka marksističkoj a-  
nalizi osmišljavanja uloge Saveza komunista  
Jugoslavije u realizaciji istinskih samoupravnih  
odnosa u okvirima i na osnovnim princi-  
pima samoupravne socijalističke demokracije  
na današnjem stupnju razvoja. Tekstovi nave-  
dene knjige uz knjigu »Pravci razvoja politič-  
kog sistema socijalističkog samoupravljanja«  
predstavljaju osnovicu teorijskih rasprava u  
pripremanju za 11. kongres SKJ.

Savo Pešić

Pierre Dockès:

## *Internacionala kapitala*

Školska knjiga, Zagreb, 1977

Veliki je broj onih čitalaca u našoj sredini koji  
se zanimaju za ekonomske pojave, procese  
i odnose u suvremenom svijetu kao i za per-  
spektive širenja socijalizma u svijetu, koji s  
oduševljenjem dočekuju prijevod knjige »In-  
ternacionala kapitala« francuskog ekonomskog  
teoretičara marksističke orijentacije Pierrea  
Dockèsa. Treba pozdraviti kako izbor tog djela  
za prijevod, tako i sam prevodilački napor Fa-  
ruka Redžepagića i Ljerke Šifler-Premec.

Inspiriran stavovima i pogledima Marxa i nje-  
govih velikih sljedbenika, teoretičara klasič-  
nog imperijalizma, respektirajući i radove ne-  
kih suvremenih ekonomskih teoretičara, mark-  
sista na Zapadu, Dockès u svom djelu daje  
besprijekoran, marksistički relevantan prikaz  
današnje svjetske ekonomske strukture. Doc-  
kèsov kritički odnos prema svim oblicima no-  
vijeg imperijalizma u uvjetima vladavine ka-  
pitala odnosa u svjetskim razmjerima prven-  
stveno je usredotočen na isticanje negativnih  
značajki postojeće dominacije američkog ka-  
pitala. Čitav sadržaj knjige je poziv na borbu  
protiv transnacionalnog monopolističkog ka-  
pitalizma, suvremenog svjetskog ekonomskog  
sistema u kojem dominantnu ulogu ima naj-  
razvijenija i najjača država kapitalističkog sv-  
jeta, SAD. Ističući Dockèsova nastojanja za  
uspostavljanjem novog socijalističkog poretka  
na osnovi totalne negacije svega onoga što  
predstavlja postojeći transnacionalni mono-  
polistički kapitalizam kao svjetski sistem, autor  
»Predgovora« prof. Adolf Dragičević primje-  
čuje da u marksističkom objašnjenju suvre-  
menih ekonomskih odnosa u svijetu postoji  
i drugačiji pristup, koji je stran Dockèsovoj  
orijentaciji, pristup koji u okviru kritike po-  
stojećeg vidi mogućnost za uspostavljanje

novog, kroz afirmaciju nekih pozitivnih sadržaja u svjetskom ekonomskom sistemu našeg vremena. Prema prof. Dragičeviću, pozitivni sadržaji koje američka penetracija sa svojom, danas najnaprednijom tehnologijom unosi širom svijeta, pa i u ustaljene i već zastarjele strukture i odnose zapadnoevropskih kapitalističkih država, predstavljaju promjene koje se zbivaju u samim gigantskim poduzećima i multinacionalnim korporacijama. Prof. Dragičević ističe da upravo te promjene pridonose socijalističkoj transformaciji ljudske zajednice, osobito u pogledu društvenosti i internacionalizacije vlasništva, posjedovanja, upravljanja i prisvajanja društvenog proizvoda i dohotka.

Sredinom prošlog stoljeća Marx se opredijelio za slobodnu razmjenu jer je vjerovao da će njeno ostvarenje najbrže zaoštriti suprotnosti kapitalističkog sistema i na taj način stvoriti uvjete za socijalnu revoluciju. Dockès poduzima kompleksnu analizu ekonomskih odnosa u svijetu da bi preispitao što predstavlja načelo slobodne razmjene danas. On upozorava da u naše vrijeme slobodna međunarodna igra kapitala podjarmljuje nacije i pojačava moć gospodara.

Prvi dio knjige sadrži marksističku kritiku neoklasične i klasične teorije međunarodne razmjene. Neoklasična teorija je apologetska. Ona tvrdi da se na temelju slobodne razmjene i savršene konkurencije dolazi do optimalnih odnosa kako za pojedince i nacije tako i za svijet kao cjelinu. Pogoršavanje uvjeta razmjene nerazvijenih zemalja neoklasičari objašnjavaju kao izuzetak do kojeg dolazi upravo zbog sputavanja savršene konkurencije. Dockès je dokazao da je potpuno nerealna pretpostavka savršene konkurencije za nacionalne okvire, a još više za međunarodne razmjere gdje su zarana vladala najznačajnija poduzeća, a danas gigantske nacionalne i transnacionalne kompanije. Neoklasična analiza je sasvim zanemarila konfliktnu razdiobu dohotka. Proturječnost neoklasične analize je prema riječima Dockèsa, postala jasna s teorijom Heckscher-Ohlin-Samuelson. Osvrćući se na Ricarda, on ističe dvosmislenost koja je sadržana u zakonu komparativnih troškova. Što se tiče nejednake međunarodne razmjene, Ricardo je već upozoravao na nejednakost razmjene količine rada, ali je bio mišljenja da se suma vrijednosti u jednoj naciji ne može povećavati vanjskom trgovinom. Dockès

se kritički osvrnuo na Emmanuelov model nejednake međunarodne razmjene u užem, striktnom značenju, koji bi se trebao zasnivati na međunarodnim razlikama stope viška vrijednosti.

Trajan oslonac Dockèsove analize je Marxova dijalektika kapitalističkog razvoja. Svjetsku hijerarhiziranu ekonomsku strukturu centra i periferije povezuju odnosi dominacije i zavisnosti. Dockès ispravno konstatira da su različiti imperijalizmi samo oblici širenja kapitala u svijetu. Probleme širenja tržišta u međunarodnim razmjerima, izvoza kapitala, on analizira kako na osnovi radova Marxa i marksista, teoretičara klasičnog imperijalizma tako i u osvrtu na doprinose suvremenih ekonomskih teoretičara. Njegov nesumnjiv doprinos marksističkoj ekonomskoj teoriji jest analiza suvremenog svjetskog transnacionalnog monopolističkog kapitalizma.

Sveprisutnost transnacionalnih kompanija, koje proizvode gdje žele i konkuriraju na svim tržištima svijeta, pogoduje stvaranju novog imperijalizma. Ekspanzija suvremenog svjetskog monopolnog kapitalizma odvija se u znaku dominacije američkih transnacionalnih kompanija. »Ne samo da su najveće transnacionalne kompanije američke, nego i neameričke transnacionalne kompanije često tako čvrsto ovisе o američkom kapitalu, uz američko tržište, uz američku vojnu zaštitu, uz dogovore s američkim trustovima, ... da one strateški učestvuju u dominaciji američkih transnacionalnih kompanija.« (»Internacionala kapitala«, str. 160). Namjesto podjele svijeta na zaštićene teritorije, što je važno u klasičnom imperijalizmu s početka stoljeća, danas dolazi odnos vazalstva. Svjetsko tržište širi se oko američkog suverena, njegovih transnacionalnih kompanija, velikih »feudalaca«, od kojih svaki može upravljati određenim teritorijem. Dockès ističe da u suvremenoj svjetskoj ekonomskoj strukturi dolazi do integracije proizvodnje i svjetskog kapitala oko SAD, pod dominacijom njenog kapitala, u okviru jedne hijerarhi, zirane i sve neravnopravnije strukture. Oblici ekonomske zavisnosti vode političkoj zavisnosti koja u pravilu nije više neposredna, za razliku od onoga što se zbivalo u doba kolonijalizma. Stvarna dominacija što je vrši kapital svjetskog centra tako je jaka da despotizam nije više potreban.

Prema Dockèsu, nacija podvrgnuta imperijalističkoj podjeli rada nalazi se u situaciji rad-

nika koji može samo raditi pod uvjetima gospodarstva ili uopće ne raditi. Odnosi između nacionalnih ekonomija bili su dugo gotovo isključivo zasnovani na čistom tlačenju, na kolonijalizmu. Kad je iščezao taj oblik tlačenja njega je zamijenila svjetska tržišna podjela. Tržišni su se odnosi afirmirali kao djelatnost koja je osnovna međunarodne dominacije i podređivanja od odnosa despotizma.

Osvrćući se na značenje transnacionalnih kompanija i suvremene države, Dockès ističe da transnacionalni monopoli, prije svega američke transnacionalne kompanije mogu igrati ulogu regulatora u odnosima između država. Transnacionalne kompanije »mogu u svijetu imati ulogu uskladitelja monopolističkih interesa, koju je nekad igrala država u okviru međunarodnih odnosa. Sjedinjene Američke Države imaju još samo ulogu države-žandara na svjetskom planu, štiteći posvuda interese (svojih) transnacionalnih kompanija. Ta uloga utječe na ulogu lidera svjetske ekonomske politike. ... Države podjarmljenih zemalja i grad će ulogu posrednika američkih odluka, i pojaviti će se ili pak učvrstiti transnacionalni organizmi ovisni o SAD.« (str. 220).

Dockès primjećuje da je u suvremenom svijetu nastupila »internacionalna kapitala«, to će reći solidarnost nacionalnih buržoazija, gigantskih nacionalnih kompanija i transnacionalnih kompanija posredno ili neposredno vezanih uz SAD. Međunarodna akcija radnika moći će, prema Dockèsu, obrnuti sadašnji odnos snaga samo ako je ona također borba protiv transnacionalizacije kapitala i proizvodnje.

Dockès razmatra tri načina prelaska u socijalizam: 1. onaj što upozorava na razliku između borbe koja je nacionalna po obliku ali ni pošto u biti, a pretpostavlja nacionalne klase radnika i njihovo međunarodno udruživanje; 2. onaj koji odbacuje proleterski internacionalizam i vodi oportunistički i nacionalnom imperijalizmu; i 3. onaj koji zapostavlja nacionalno pitanje i smatra da je borba odmah svjetska, i po obliku i po sadržaju. Dockès otklanja drugi način koji vodi u »socijal-imperijalizam«, jer je socijalizam nemoguć bez internacionalizma. On upozorava da je kozmopolistička linija irealna s obzirom na odnos snaga danas, s obzirom na nacionalne državne aparate, i s obzirom na postojeće nacije. Prihvaćajući prvi način prijelaza, on je sve-

stan da je nacionalni prijelaz u socijalizam otežan zbog razvoja procesa mondijalizacije i zbog jačanja solidarnosti kapitala. Stoga se on zalaže za prethodnu etapu borbe protiv transnacionalnog monopolističkog kapitalizma. Prema njemu, danas, kao i u trenutku Gotskog programa, borba radnika po svom obliku ostaje nacionalna. Do internacionalizacije borbi može doći u sindikalizmu ujedinjenom na nacionalnoj osnovi.

Dockès ističe da ekonomska i politička nacionalna autonomija nije cilj sam po sebi. Ona dobiva smisao tek kao nužan instrument u mijenjanju načina proizvodnje i kao bitni element budućeg međunarodnog socijalističkog sistema, odbijajući svjetsku masifikaciju i centralizam (str. 227). U tom smislu Dockès pledira za jačanje nacionalne nezavisnosti i za ostvarenje kooperacije sa svim zemljama koje su okrenute antiimperijalističkoj borbi i demokratizaciji. On je za takvu Evropu, koja će biti jedinstvena u borbi protiv potčinjenosti kapitalu Sjedinjenih Američkih Država. Prema njemu, evropskom suradnjom trebalo bi se boriti protiv američkog kulturnog imperijalizma koji prate dominacija i zavisnost. U suvremenim uvjetima on se zalaže za borbu protiv slobodne razmjene, protiv internacionalizma i protiv tržišne slobode koja odgvara upravo nesmetanom jačanju transnacionalnog monopolističkog kapitalizma.

Dockèsova vizija novog društva je inspirirana Marxovom analizom Pariške komune. Pobjedom novog načina proizvodnje doći će u pitanje hijerarhijska podjela rada i razvit će se svi oblici kooperativne proizvodnje i razmjene izvan tržišta. Završetak procesa socijalističke transformacije bit će društvo zasnovano na osnovi sistema opće asocijativne autonomije. Svjetska ekonomija izgradit će se na osnovi udruženih slobodnih nacija.

Krešimir Žiborski

## *Socijalizam i američke vrijednosti*

U povodu istoimenog članka  
Petera d' A. Jonesa

Živimo u doba kada se sve veći broj zemalja, osobito u nedovoljno razvijenim regionima tzv. trećeg svijeta, odlučuje za razvitak u pravcu socijalizma. Stoga nije nimalo čudno da se i socijalni teoretičari u visoko razvijenim kapitalističkim zemljama sve češće pitaju da li je socijalistički preobražaj društva u nekoj od poznatih ili novih varijanti »rezerviran« samo za nedovoljno razvijene zemlje ili je to, možda, i njihova perspektiva?

To važno pitanje postavio je nedavno na izričit način američki historičar Peter d'A. Jones u »Pregledu«, glasilu američke ambasade u Jugoslaviji, s nemalim tiražom od 20 000 primjeraka. Jones je inače pisac poznate knjige u dva sveska **The USA: A history of Its People and Society** (SAD: Povijest američkog naroda i društva) i očigledno bolji poznavalac povijesti SAD nego povijesti socijalističkih učenja. Naime, pitanje o korelaciji između kapitalizma i socijalizma u suvremenom svijetu nije novo. Ono je reprezentativno za jedan smjer razmišljanja o suvremenom kapitalizmu u građanskoj sociologiji u najširem smislu te riječi. Ono što je relativno novo jest Jonesova teza da se socijalizam spontano razvija u krilu američkog društva, odnosno da to društvo asimilira ove ili one socijalističke vrijednosti. Utoliko se može reći da Jonesov pristup predstavlja korak naprijed u odnosu na one teoretičare koji ne mogu ili ne žele vidjeti da se socijalistički procesi zapravo odvijaju u svim, pa i najrazvijenijim kapitalističkim zemljama, kao tendencija više ili manje dubokih preobražajnih procesa. Pojednostavljeno rečeno, Jones vjeruje u mirni i evolutivni »socijalistički« preobražaj, pri čemu je druga stvar što on sve pod

socijalizmom i socijalističkim »vrijednostima« podrazumijeva. Piscu takvog poznavanja stvari u američkom životu kao što su Baran i Sweezy, na primjer, u tom pogledu zaostaju za Jonesom. Dok Jones izlaz vidi u evoluciji američkog društva, Baran i Sweezy (v. njihov »Monopolni kapital«, Zagreb, 1969, str. 329—332) vjeruju jedino u svjetsku revoluciju: industrijski radnici su manjina američke radničke klase i njihovo je organizirano jezgro u bazičnim industrijama u velikoj mjeri integrirano u sistem kao potrošači i ideološki preparirani članovi društva. Izlaz je po Baranu i Sweezyju u »drami« našeg vremena, u svjetskoj revoluciji koja se »nikad neće zaustaviti prije nego zahvati čitav svijet« (isto, str. 332).

Nasuprot takvom, kažimo ortodoksnom marksističkom stavu, Peter Jones smatra da model američkog društva asimilira mnoge socijalističke vrijednosti. To pak zahtijeva da se preispitaju stavovi o »čistim« modelima kapitalizma i socijalizma: »Socijalizam i kapitalizam su«, počinje Jonesov članak »dve retoričke apstrakcije koje treba preispitati i možda ih čak napustiti u ovom policentričnom svetu posle detanta. Čak i kad je 'hladni rat' bio na vrhuncu, istoričari su znali da ni socijalizam ni kapitalizam ne postoje u čistom, klasičnom obliku. U stvari, teško je postići saglasnost o tome kako bi njihovi čisti modeli izgledali («Pregled» br. 4/1977, str. 30).

I doista, svako naučno razumijevanje počinje u marksističkoj sociologiji izradom i analizom modela onih isječaka ili aspekata realnosti koje izučavamo. S tim u vezi Jones »zaboravlja« da svrha modela nije u tome da budu posve vjerna slika stvarnosti. Njihova je svrha da izdvoje i pripreme za intenzivno istraživanje one elemente stvarnosti koji su bitni i odlučni u analizi određenog društva: »Kao što potvrđuje ekonomska literatura«, prisjetimo se još jednog zaključka Barana i Sweezyja, »nema pravila za izgradnju modela, mnogo je lakše izgraditi loš nego dobar model — a loš model je onaj koji apstrahira od bitnih pojava, pa ne dovodi ni do uvida u stvarnost, ni do razumijevanja« (cit. djelo, str. 24). Slabost je Jonesove analize što nigdje ne definira model kapitalističkog društva kao model koji je bitno karakteriziran kapitalističkim vlasništvom nad sredstvima za proizvodnju. On se zadovoljava konstatacijom da je

najbliži kapitalizmu (njegovom »čistom« delu) britanski primjer prve »dosljedne« industrijske revolucije. U pogledu socijalizma problem je još složeniji. Poznato je da se danas mnogo govori i piše o »islamskom socijalizmu«, »indijskom socijalizmu« i »afričkom socijalizmu«, da o evrokomunizmu i ne govorimo. Jones to dobro zapaža, ali griješi što ni tim povodom ne pokušava definirati socijalizam kao proces koji u »svom« čistom obliku ima najmanje dvije bitne odrednice: javno (državno, društveno) vlasništvo nad krupnim sredstvima za proizvodnju, te društveno upravljanje sredstvima za proizvodnju kao tendenciju pretvaranja viška rada u društveno potrebni rad. U nedostatku takvih teoretskih uporišta Jones prebacuje Marxu, kolikogod bio »briljantan« kao teoretičar, da se pojavio »kasno« jer mu je »prethodila čitava plejada socijalističkih mislilaca koji bi njegovo insistiranje na etatizmu i industrijalizaciji smatrali kao jeres« (str. 30). Nakon što je tako na brzinu apsolvirao marksističko poimanje društvenog razvitka, Peter Jones zaključuje kako sam pojam socijalizam ima vrlo mnogo značenja: »Ona (riječ »socijalizam« — pr. op.) može da označava antietatizam, antiindustrijski rast, agrarne pa čak i religiozne ideale koji su u potpunom raskoraku s marksizmom. Socijalizam je postojao daleko pre Marxa. Istoričar socijalističke misli morao bi da uzme u obzir i takve varijante kao što su 'kibuci' i hrišćanski socijalisti, američki komunistarci i socijalisti u gildama, pa bi mu se moralo oprostiti ako iz pragmatičnih, naučnih razloga smatra da je 'socijalizam' bezmalo sinonim za 'političku filozofiju' i da obuhvata ceo spektar od individualizma-anarhizma do etatizma-kolektivizma« (str. 30).

Takve »otrežnjavajuće« misli trebale bi, po Peteru Jonesu, pomoći da lakše izađemo na kraj s realnostima suvremenog svijeta: »Po mom mišljenju«, piše Jones — »iako je socijalizam u Sjedinjenim Državama politički 'propao', to jest nije uspeo da preraste u jaku, nezavisnu političku stranku ili pokret koji bi se oslanjao na najširu društvenu bazu, mnoge socijalističke vrednosti su ipak asimilovane. Čak i više od toga, američka istorija nije nikad bila čisto kapitalistička, a narodna merila vrednosti u Americi imaju sa socijalizmom mnoge zajedničke ideale« (str. 30).

Prije nego što vidimo o kakvim je zajedničkim idealima riječ, osvrnimo se na tezu da

je socijalizam, uz ostalo, sinonim za »anti-industrijski rast«, agrarne pa čak i religiozne ideale koji su u »potpunom« raskoraku s marksizmom. S tim u vezi dolazimo do teze koju je naš istaknuti sociolog prof. Županov nedavno formulirao kao slijedeće pitanje na koje će odgovor pružiti sama praksa: treba li da tradicionalno društvo bude temeljito razoreno u sudaru s industrijalizacijom pa da se tek na njegovim ruševinama počne graditi novo, socijalističko društvo, ili pak tradicionalno društvo, odnosno neki njegovi bitni elementi mogu dati osnovicu modernom i socijalističkom društvenom razvoju (v. J. Županov, Socijalizam i tradicionalizam, »Politička misao« br. 1/1977).

Društvo u SAD svakako se ne može podvesti pod pojam tradicionalnog (seljačkog, plemenskog i sl.) društva. Stoga se spomenuta dilema ovdje postavlja kao odnos uzajamnog prožimanja kapitalizma socijalističkim rješenjima u praksi. Sam Jones tvrdi da se socijalizam u SAD razvija zapravo mirnim putem, korak po korak, »asimiliranjem« mnogih socijalističkih vrijednosti. Pa ipak, ovdje se jedva ide dalje od pojma »socijalne države« jednog Alberta Schäfflea (1831—1903) koji je također zagovarao odricanje od klasne borbe pozivajući buržoaziju i proletarijat na međusobnu suradnju u interesu »sviju«: »Od tridesetih godina i 'Nju dila', Sjedinjene Države se pridružuju državama koje su uvele sistem socijalne zaštite i uzimaju učešća, možda sa malo zakašnjenja, u tom masovnom skretanju ulevo (podvukao I. B.) zapadnih industrijskih država u ovom veku. Ali reč socijalizam zvuči Amerikancima suviše doktrinarno. Pre ili posle i mi ćemo dobiti sveobuhvatno zdravstveno osiguranje, bilo po Kenedijevom zakonskom predlogu (Kennedy Bill) koji upravo dolazi na red da se pretresa, bilo po nekom drugom zakonu, ali mi to nećemo nazvati 'socijalizacijom medicine'.

Taj »socijalizam« koji je inače neodvojiv od američkih vrednosti, od narodne tradicije i svakodnevnog ponašanja američkih ljudi, možda je najbolje izrazio Bendžamin Frenklin (Benjamin Franklin) kad je sa puno zdrava razuma u XVIII veku sanjao o jednom društvu — »u kome svaki čovek poseduje zemlju, učestvuje u javnoj upravi, živi u udobnoj toploj kući, raspolaže obiljem dobre hrane i ogreva i pristojno je odeven od glave do pete«. I socijalisti su vekovima, — zaključuje Jones



— davno pre i daleko posle Marksa, takode, sanjali o 'udobnoj i toploj kući'. To nam je zajedničko sa njima» (str. 33).

Iza takvog sitnoburžoaskog shvaćanja socijalizma krije se potpuno zanemarivanje analize američkog društva kao zajednice u kojoj caruju gigantske korporacije i monopoli. Socijalizam na »američki način« Petera Jonesa ostaje tako nedorečen u svojim osnovnim premisama, pa ga kao takvog treba uzeti prije kao panegirik u pohvalu suvremenom američkom društvu nego kao duboku analizu tog istog društva.

Ivo Brkljačić

*Svjetsko naoružanje  
i razoružanje*  
*World Armaments  
and Disarmament*

**SIPRI Yearbook 1977**  
**Stockholm International Peace Research  
Institute**  
**The MIT Press, London**  
**London**  
**Almqvist & Wiksell International**  
**Stockholm**

U dobroj tradiciji publikacija štokholmskog Instituta za istraživanja mira godišnjaci čine najvredniji i najiscrpniji prilog poznavanju problema trke u naoružanju, trgovine oružjem i razoružanja. Ugled bez premca SIPRI je izborio dugogodišnjim naporima širenja svijesti o apsurdnosti i stravičnosti trke u naoružanju, prezentiranjem vjerodostojnih podataka o njima.

Najnoviji godišnjak slijedi dosadašnju shemu tretiranja problema: prvi dio posvećen je najaktualnijim problemima razvoja vojne tehnologije, drugi temeljito registrira razvoj naoružanja u svijetu, treći, pak, napore oko kontrole oružja i razoružanja. SIPRI godišnjak je podjednako zanimljiv profesionalno zainteresiranim, kao i onima kojima je on prilika da se po prvi put svesrdnije upoznaju s problemima naoružanja i razoružanja. I ovaj godišnjak, rađen temeljito i pregledno, zacijelo je najvjerodostojnija publikacija te vrste. Suzdržavajući se od politički intoniranih komentara koji bi prelazili stručno objašnjavanje problematike, godišnjak prezentira i SIPRI-jevu nepristranost.

Obilje podataka i tabela, izuzetno pregledno složenih, nameće problem izvora i metoda, sakupljanja i obrade podataka. Tim se problemom bavi čitavo jedno poglavlje izdanja. Izvori SIPRI podataka za NATO zemlje su službene NATO publikacije, za zemlje Varšavskog ugovora vojni budžeti, a za ostale zemlje Američki statistički godišnjak. Paralelnim praćenjem svih relevantnih publikacija, dokumenata i štampe SIPRI se koristi za provjeru i analogije vlastitih procjena. Procjena kao glavna rezultirajuća metoda iz niza tako skupljenih podataka jedino je moguća, posebno

za neke zatvorene zemlje (Kina, SSSR, Albanija). Za procjenu sovjetskih vojnih izdataka SIPRI je usavršio svoju metodologiju konverzije rublja u dolar.

Procjena je potrebna i tamo gdje se podaci detaljno obznaju; sklopljen ugovor u jednoj znači najčešće isporuku u drugoj godini, čitav arsenal finansijskih transakcija u trgovini oružjem (od poklona preko rasprodaja do komercijalnog izvoza) zahtijeva da se registira **fizička** dimenzija transakcije, itd. SIPRI pretače sve te transakcije u novčane jedinice po vlastitim stalnim cijenama. Šteta je da SIPRI ne objavljuje i taj vlastiti cjenik, podjednako zanimljiv za laika (koliko što košta) i za stručnjaka (vlastite analogije).

Knjizi se može zamjeriti i neobjavljivanje podataka o proizvodnji i **trgovini pratećom vojnom opremom**, posebno visokorazvijenom (elektronika, radari, komunikacijski sistemi, sistemi prikupljanja podataka i sl.). Ta je oprema sve važnija za funkcioniranje nacionalnih sistema obrane, a izuzetno obilato je uvoze arapske zemlje. Obim i značaj ove trgovine je moguće ipak registrirati, jer se radi o velikim iznosima i glomaznim teretima. To je, naravno, teže za **manje oružje** (small arms), jer se za njega podaci ne objavljuju, a fizički ga je teško registrirati. Ipak, značaj mu je izuzetan, posebno za zemlje u razvoju (1973. US Foreign Military Sales i Military Assistance Programmes obuhvaćaju 56% glavnog oružja i 44% manjeg).

Svaki SIPRI godišnjak, pa i ovaj, šira je cjelina, jer obuhvaća i važnije podatke iz tabela i registrira međunarodne ugovore iz prethodnih izdanja. To može biti prednost za one koje se s godišnjakom sreću prvi put, ali i nedostatak za mnoge koji ranije godišnjake imaju. Time se, naime smanjuje prostor za još svesrdniju komparaciju podataka i studija o njima.

Skrenuti je pažnju da godišnjak 1977. obuhvaća podatke najdulje do kraja 1976. (slabost svih godišnjaka).

**Prvi dio** kao glavne događaje godine (1976) u razvoju vojne tehnologije smatra:

**a** razvoj u arsenalima,

**b** problem nuklearne proliferacije (u tom kontekstu, izrazito dobro problem plutonijuma, zatim miroljubivo orijentirane tehnologije, tzv. breeder reaktora, obogaćenog urana, itd.),

**c** razvoj sistema za lansiranje nuklearnih bojnih glava,

**d** problem dioksena kao potencijalnog a izrazito toksičnog C oružja,

**e** razvoj vojnih satelita.

Poseban dodatak objašnjava neuspjeh politike Londonskog Kluba izvoznica nuklearne tehnologije.

**a** 1976. godina je razdoblje ubrzanog usavršavanja ICBM sistema (strateške rakete) u preciznosti (uskoro i 30 m), snazi i težini. SALT je limitirao broj ICBM, ali ne i kvalitativan razvoj unutar tog broja. Veliki napredak ostvaren je i u dometu, snazi i preciznosti SLBM (lansiranih s podmornice), tehnički više bojnih, a nezavisno vođenih nuklearnih glava. Famosni «Cruise» tek je jedan razvikani predstavnik tog razvitka.

**b** SIPRI dokazuje da je sve veća izgradnja nuklearnih reaktora u svijetu, posebno proliferacije tehnologije obogaćivanja urana i reprocesiranja, velika i realna opasnost novih nuklearnih zemalja i mogućnosti sabotaža i ucjene. Pravo rješenje nije zabrana izvoza te tehnologije (uostalom protivno NPT), već stvaranje političke klime u kojoj nuklearna prednost to prestaje biti.

**c** Ogromni resursi utrošeni su 1976. na razvoj i usavršavanje novih sistema lansiranja nuklearnih glava. Nadmetanje u preciznosti i dometu se nastavlja, ali su glavni napori usmjereni zaobilaznju radar zavjesa, nezavisnom vođenju i N-bombi.

**d** Nesreća u Sevoru u Italiji 1976. sa dioksenom, potakla je SIPRI na razmatranje mogućnosti i posljedica njegovog korištenja kao kemijskog oružja.

**e** Učešće od 60% vojnih satelita u ukupnom broju lansiranih, govori o neslućenom razvoju vojne tehnologije u ovom prostoru. Važnosti satelita za komunikaciju i obavještavanje (a i za verifikaciju postojećih ugovora o kontroli oružja), navigaciju, rano upozoravanje, meteorologiju, bombardiranje i geodetiku, dodaje se i mogućnost međusobnog uništenja. Svemirska tehnika razvija se u pravcu zaštite vlastitih satelita (alarmni sistemi, satelit-interceptor).

**Drugi dio** je tabelarni: registar svjetskih vojnih izdataka (ukupno 330 milijarde dolara 1976.) po regijama i zemljama, u nacionalnim

valutama i kao dio GNP, vlastite i licencne proizvodnje oružja u industrijskim i u zemljama u razvoju posebno, registar svjetske trgovine oružjem i sl.

**Treći dio** komentira sve ugovore o kontroli oružja, bilateralne i multilateralne. Ovaj godišnjak donosi u cijelosti i najnovije međunarodne ugovore s ovog područja, te kronologiju najnovijih relevantnih događaja.

Knjiga ne propušta recenzirati i preporučiti novija vlastita izdanja na različite teme: medicinske zaštite od kemijskog rata, ratnog prava i nedefiniranog oružja, eskalaciji konflikta u Južnoj Africi, i posljedicama ekološkog rata u Indokini.

Ovaj se godišnjak, zacijelo, uspio preporučiti.

Mario Nobilo

**Dr Branimir M. Janković:**

### *Teorija i stvarnost u nauci o međunarodnim odnosima*

**Savremena administracija  
OOUR Savremena knjiga  
Beograd, 1977, str. 306**

Teorije međunarodnih odnosa imaju istaknuto mjesto, pa čak i značajnu tradiciju u djelima znanstvenika međunarodnih odnosa na Zapadu, dok znanstvenici na Istoku teorijama nisu do prije nekoliko godina poklanjali dužnu pažnju. Kod nas je slična situacija. Međutim, pokazuje se da teorijski aspekti međunarodnih odnosa izazivaju sve veću pažnju posljednjih godina i u naših znanstvenika, jer između ostalog, predstavljaju atraktivno područje znanstvenog istraživanja.

Tako je nedavno u izdanju beogradskog izdavačkog štamparskog poduzeća »Savremena administracija« OOUR »Savremena knjiga« izašlo djelo profesora Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu dr Branimira M. Jankovića pod naslovom »Teorija i stvarnost u nauci o međunarodnim odnosima«.

Knjiga predstavlja skup različitih tekstova — studija, rasprava i članaka — nastalih kroz nekoliko godina, kojoj je svrha, kako to sam autor kaže, da »analizom kretanja međunarodnih odnosa i misli o njima ukaže na mogućnosti koje one otvaraju novim naučnim saznanjima i konstituisanju posebne nauke o međunarodnim odnosima«.

Profesor Janković kao teoretičar, ali i kao sudionik prakse u središtima međunarodnih zbivanja, pokušao je u knjizi dovesti u odgovarajući odnos teoriju i praksu međunarodnih odnosa, čime su se željeli postaviti fundamenti zasebne nauke o međunarodnim odnosima. Jer, dinamika međunarodnih odnosa, koji se kreću preko širokog spektra odnosa između dva pola — od oružanog konflikta do vrlo bliske suradnje — uvijek iznova postavlja pitanje: da li se zbivanja odvijaju neovis-

no o bilo kakvim pravilima, odnosno da li ipak podliježu nekim pravilnostima? To je pitanje na koje je i autor knjige pokušao naći odgovor.

Knjiga se sastoji iz sedam tematski zaokruženih cjelina i to: Istorijski aspekti teorije međunarodnih odnosa, Odlučivanje u međunarodnim odnosima, Socijalizam i međunarodni odnosi, Međunarodni odnosi i rađanje »Trećeg sveta«, Čovek u međunarodnom pravu, Faktori, tendencije i zakonitosti u međunarodnim odnosima i Teorija i stvarnost u nauci o međunarodnim odnosima.

1. U prvom poglavlju u članku pod nazivom »Međunarodni odnosi u istorijskim disciplinama«, objavljenom 1964. godine, autor izlaže prilaze diplomatske povijesti, povijesti diplomacije i povijesti kulture i civilizacije u međunarodnim odnosima. U drugom članku »Međunarodni odnosi u razvitku političke misli« izložen je kratak povijesni pregled razvoja međunarodnih odnosa u političkoj misli do pojave nacionalsocijalističke ideologije u Njemačkoj. Tim je člankom autor dao osnovu za proučavanje međunarodnih odnosa, o čemu govori u daljnjim poglavljima.

2. U drugom poglavlju autor nas upoznaje s načinom odlučivanja u međunarodnim forumima, koji je bio i ostao veoma značajan za međunarodne odnose. Načelo ravnoteže snaga bilo je aktualno nekoliko stoljeća do I svjetskog rata, pa i kasnije. Evropska je diplomacija pazila da se uspostavlja ravnoteža snaga ne naruši, a ako se to i događalo u kriznim situacijama, uvijek se iznova uspostavljala nova, prema receptu vodećih evropskih sila. Uz diplomatske konferencije danas se sve češće sazivaju sastanci nevladinih privatnih i drugih organizacija, u čemu autor zapaža sve veću integriranost suvremenog svijeta, iako način donošenja odluka postaje sve složeniji. Liga Naroda, koja je nastala nakon I svjetskog rata kao izraz nade čovječanstva u poslijeratni mir, pokazala je ubrzo da nije raspolagala efikasnim mehanizmima i sredstvima koji bi to osigurali. Organizacija Ujedinjenih naroda nastala je u drugačijim uvjetima društvenog razvoja, prolazila je kroz različite krize i iskušenja, ali je pokazala da je — kako to prof. Janković ističe — »sve manje instrument nagađanja velikih sila, a sve više nalazi podršku novooslobođenih zemalja«.

3. U trećem poglavlju pisac razmatra pojavu socijalizma, odnosno socijalističkog zemalja, koje su unijele novi kvalitet u međunarodnu zajednicu. Iako se i ranije očitovala potreba miroljubive koegzistencije između prve zemlje socijalizma i ostalog kapitalističkog svijeta, o čemu je i Lenjin govorio, poslije II svjetskog rata pojavom niza novih zemalja sa socijalističkom orijentacijom pokazalo se neophodnim da sve zemlje međunarodne zajednice međusobno surađuju. Autor nam u ovom poglavlju ukazuje na neke aspekte diplomatske neovisnosti zemalja Istočne Evrope, obrazlaže jugoslavenski pogled na međunarodnu misao i na kraju ukazuje na tendencije razvoja sovjetske doktrine međunarodnog prava.

4. U četvrtom poglavlju pisac razmatra međunarodno pravne aspekte procesa dekolonizacije. Taj je proces jedna od karakteristika poslijeratnog svijeta, koji je duboko determinirao međunarodne odnose. Neovisno o tome koliko je dojučerašnja kolonija neovisna i bez obzira na nove metode i sredstva koje suvremeni imperijalizam koristi u osvajanju kolonija, pisac ocjenjuje proces dekolonizacije kao »pobedu principa samoopredeljenja i nezavisnosti naroda«, koje je u stvari postalo »opće načelo čovečanstva«. U ovom poglavlju nalazimo pet rasprava: »Suvremeni međunarodno pravni problemi kolonija«, objavljenu 1953. godine, »Kolonijalni federalizam«, objavljenu 1953. godine, »Međunarodno pravna strana spora oko Namibije (Jugozapadne Afrike)«, objavljenu 1964. godine a dopunjenu 1976. godine, »Ideja »Trojeke« u međunarodnom pravu«, objavljenu 1962. godine i »Neutralnost i neangažovanje u teoriji i praksi«, objavljenu 1968. godine.

5. U petom poglavlju autor u središte svojih razmatranja stavlja čovjeka, tačnije zaštitu čovjekovih prava u sistemu suvremenog međunarodnog prava jer, kako to autor kaže, ona »odražava određene tendencije u razvitku međunarodnih odnosa«. U prvoj raspravi »Međunarodna građanska i politička prava čovjeka« prof. Janković daje kratak pregled zaštite prava čovjeka od Deklaracije o pravima čovjeka iz francuske revolucije do uvodnog dijela Povelje UN, da bi u slijedeće dvije studije obrazložio način i postupak zaštite prava čovjeka u OUN.

6. U šestom poglavlju autor se bavi teorijskim aspektima faktora, tendencija i zako-

nitosti u međunarodnim odnosima. U okviru tog poglavlja nalazimo tri priloga: »Objektivni i subjektivni faktori u međunarodnim odnosima«, u kojem ukazuje na tendencije »osamostaljenja« teorijske misli, pri kojem se zapostavljaju značajne pojave međunarodnih odnosa, a ističe se psihološki faktor; Takav pristup ima istaknuto mjesto u buržoaskim teorijama. U slijedećem prilogu autor ukazuje na nove faktore i tendencije u razvoju poslijeratnih međunarodnih odnosa, da bi u trećem prilogu razmatrao pitanje novih zakonitosti u suvremenim međunarodnim odnosima.

7. U posljednjem poglavlju, koji nosi naziv »Teorija i stvarnost u nauci o međunarodnim odnosima«, a napisan je krajem 1976. godine i po prvi put objavljen u ovoj knjizi, autor obuhvaća neka pitanja teorije i stvarnosti u nauci o međunarodnim odnosima. Prof. Janković u tom prilogu ističe konstitutivne elemente nauke o međunarodnim odnosima, kao i dio problema koji se javljaju u istraživanju suvremenih međunarodnih odnosa, da bi na kraju ukazao na potrebu interdisciplinarnog pristupa u proučavanju međunarodnih odnosa.

Djelo profesora dr Jankovića daljnji je doprinos ne suviše bogatom fondu jugoslavenske teorijske misli o međunarodnim odnosima.

Durđica Podunajec

France Vreg:

## *Društveno komuniciranje*

Centar za informacije i  
publicitet, Zagreb, 1975.

Jedan unutrašnjopolitički događaj od izuzetnog značaja za dalji razvoj našeg socijalističkog samoupravnog društva — 30. sjednica Predsjedništva CKSKJ (13. lipnja 1977. godine) povećava, inače, već ranije uočenu i priznatu vrijednost knjige Franca Vrega »Društveno komuniciranje«, koja se u prevodu sa slovenačkog pojavila krajem 1975. godine u novopokrenutoj »Biblioteci komunikacijske znanosti« Centra za informacije i publicitet u Zagrebu. Bilo bi, naravno, suviše pojednostavljeno ako bi se reklo da je tome razlog jedan pojam — pluralizam, koji se u Vregovoj knjizi spominje na više mjesta. Moraju se, koliko god je to u ovom trenutku moguće, otkloniti bilo kakvi nesporazumi oko upotrebe ovog pojma, pa i eventualna kriva i tendenciozna tumačenja u smislu »to je nauka već davno uočila«. Jer, ne radi se o nekom zaokretu u našem društveno-političkom razvoju, nije riječ o radikalnim promjenama. Dovoljno je, na primjer samo (još jednom, pažljivije!) pregledati radove, izlaganja, diskusiju o posljednjim ustavnim promjenama, naročito o delegatskom sistemu i Zakonu o udruženom radu, pa se uvjeriti kako je riječ o kontinuiranom procesu, logičnom razvoju našeg sistema. Neke od tih radova, upravo druga Edvarda Kardelja, navodi i France Vreg u ovom svom djelu.

Kad smo to konstatirali, treba ipak priznati da je uvođenje novog pojma izazvalo veliki interes kako u zemlji, tako i u inozemstvu, te da će se u narednom periodu rasprava a naročito među naučnim radnicima, koncentrirati oko pojma »pluralizam interesa« i drugih sličnih, sinonimnih izraza.

Nauka je i dosada u našem sistemu bila jedan od stubova daljeg razvoja i progressa. To

treba naglasiti upravo zbog mogućih tendencioznih interpretacija onoga što je o nauci rečeno na 30. sjednici Predsjedništva CK SKJ. Ako bi u najkraćem trebalo iskazati onu nijansu novog, koju donosi spomenuta sjednica, onda je jasno da se ona odnosi na doprinos nauke slobodnijem i preciznijem artikuliranju samoupravnih, pluralističkih interesa, a u okviru toga i istraživanju konfliktnih situacija koje nastaju u sučeljavanju i usaglašavanju interesa socijalne baze, ili na višim nivoima društvene organizacije.

Koristeći se saznanjima inozemnih i domaćih autora, France Vreg je, koncipirajući na kraju knjige »komunikacijski model samoupravnog društva«, ukazao na sve bitne aspekte daljeg razvoja komuniciranja i informiranja, crpeći ponajviše iz široke rasprave o dogradnji ustavnog sistema, o delegatskom sistemu naročito. U tom kontekstu on ističe i značaj nauke, širenja naučnih informacija u svim podsistemima i u društvu u cjelini.

Najvažniji elementi samoupravnog modela komuniciranja prema Vregu su: otvorenost, dvosmjernost, empatičnost, diferenciranost, policentričnost (vid. posebno str. 267). Autor ukazuje na jasnu granicu između klasičnog političkog pluralizma građanske demokratije i političkog pluralizma neantagonističkog karaktera (vid. posebno str. 262, 273) o kojem inače, govore poljski teoretičari, i kaže da je nedvojbeno da je »komunikacijski sistem, na primjer, švedskog društva po obliku i strukturi... demokratski, (da) svojim sistemom pluralizma i policentrizma artikulira interese različitih socijalnih grupa globalnog društva...« (266).

Policentričnost je, dakle, onaj pojam koji France Vreg upotrebljava i preferira kada je riječ o komunikacijskom modelu u našem društvu. Iznoseći i kritički interpretirajući stanovišta drugih teoretičara, on traži onaj kvantum značenja koji je prihvatljiv i za nas, jer oštre granice ipak ne postoje. Karakteristični pojmovi u tom smislu su »odražavanje mjenjskog pluralizma socijalističkog društva«, »komunikacijski policentrizam«, »politički diferencirana samoupravna javnost«, »pluralizam mnjenja«, »samoupravni demokratski model podružljivih komunikacijskih sredstava«, »interesi pluralističkog društva«, »odraz interesne strukture društva«, »politički policentrizam« koji nije isto što i »klasični politički policentrizam« i dr.

Komunikacijska policentričnost primjerena je delegatskom sistemu kod nas, čija je bit, kako ističe F. Vreg, u tome »da se stavovi i interesi artikuliraju u osnovnim ćelijama delegatske baze«, kada »skupštine postaju mjesto samoupravnog dogovaranja, a ne arena političke borbe za vlast« i gdje »javno mnjenje nije više sastavni dio borbe za političku vlast, nego je konstruktivni element artikulacije volje samoupravne baze« (vid. posebno str. 274. i 275).

Nema sumnje da je posljednje poglavlje Vregove knjige o komunikacijskim sistemima i razvojnim promjenama, a posebno dio o komunikacijskom modelu samoupravnog društva, najznačajnije u cijeloj knjizi, tim prije što je ovdje dat i kraći osvrt na sve teorije koje je on kritički interpretirao na prethodnim stranicama. Međutim, jedna druga dimenzija knjige se također nameće kao vrlo značajna. Knjiga, naime, svojom cjelinom, bez direktnog cilja, snažno osvjetljava dva ipak prepoznatljiva modela komuniciranja. Kažemo bez direktnog cilja, jer svaka polarizacija je gruba, nije u skladu sa samim socijalnim fenomenima koji su, kako ističe Vreg i autori čije teorije spominje složeni, heterogeni, diferencirani, stratificirani itd. Ukratko bi se ta dva »tipična«, dijametralno suprotstavljena sistema mogla prepoznati kao komuniciranje u zatvorenom sistemu društvene ravnoteže, na jednoj, i komuniciranje u otvorenom sistemu promjena, inovacija, dijaloga, na drugoj strani.

Za prvi sistem (točnije bi bilo reći »idealni tip«) je karakteristično da razvija »političku uvjeravačku komunikaciju«, da ima negativan, a mi bismo prije rekli prazni, ništavni **feedback** (povratni tok). Dominantni su društvena, točnije politička ravnoteža, homeostaza, čuvanje status quo, sistem, struktura, sinhronija, formalna komunikacija, krutost. I koncenzus, konformizam, instrumentalizam, nesamostalnost, zavisnost, potčinjenost. Kritika se odvija samo na vertikalnom planu, od zgo nadalje, informacija ima monopolističku poziciju (propaganda, komercijalizam i sl.). Konflikta na bitnim pitanjima se guše, a na perifernim podstiču, odbacuju se nove ideje, koje dovode u pitanje ravnotežu. Uloga »vratar« (censure) je da spriječi prodor novog, različitog, višedimenzionalnog. To je, dakle, zatvoreni, autokratski sistem, sa više modifikacija u praksi, u kojem je komunikacijski podsistem dio podsistema političkog odlu-

čivanja i za čije potrebe obavlja usmjeravačku funkciju integriranja u cilju uočavanja postojeće političke ravnoteže.

Drugi sistem je, naravno, sušta suprotnost. Ključne riječi koje izražavaju njegove karakteristike vjerovatno bi mogle biti ove: promjena, historija, inovacija, različitost, ravnopravnost, dijalog, otvorenost, policentričnost, dosta autonomna, kritička, rezonirajuća javnost, neprekidne destrukcije i restrukcije. Uz to, svakako idu i elastičnost, nonkonformizam, originalnost, neformalna komunikacija, fleksibilnost, ekspresivna (izrazna) komunikacija, kritički glasovi do devijantnih, i vertikalna i horizontalna komunikacija i kritika, postojanje i stimulacija političkih alternativa, diferenciranost, dijahronija i morfogeneza. Riječ je, dakle, o mjenjanju i stalnom prestrukturiranju sistema, o osobinama adaptaciono-procesnog modela koji razvija kompetitivnu komunikacijsku situaciju, društveni dijalog, slobodno, ravnopravno, dvosmjerno komuniciranje. Tu se uvijek iznova ruši uspostavljena ravnoteža da bi se postigao njen viši nivo. Naravno, ne radi se o negatorstvu i destrukciji u doslovnom smislu. To je u stvari kreacija, koja se sastoji od unošenja inovacija, razvijanja općeg kulturnog nivoa, jačanja demokratskih odnosa u javnom životu. Naučne informacije se šire u sve pore političkog sistema i društvenog života. Komunikacijski podsistem je otvoren za dotok inovacija iz drugih podsistema. Adaptacija je stvaralačka, ne mehanička asimilacija.

Takav »sistem«, naravno, nije pošteđen svega onog što je neizbježni pratilac prevelike otvorenosti (vid. str. 247).

Vreg, izbjegavajući, naravno da na taj način konfrontira hipotetičke sisteme, vrši kritičku analizu teorija stranih autora, naročito onih koji su zagovarači, odnosno advokati prvog. Isto tako nedvosmisleno svrstava komunikacijski model samoupravnog društva negdje na širokoj lepezi drugog sistema, uz nekoliko napomena o jakim ostacima ranijih, prevazidanih odnosa.

I sam naslov djela »Društveno komuniciranje« treba shvatiti kao jasno distanciranje od prethodnika takvog komuniciranja — državnog, političkog komuniciranja, u kome komunikacijski sistem nema neophodni stupanj autonomije.

Jer, »... u samoupravnom društvu politička sfera mora ustupiti svoje mjesto društvenoj,

samoupravljačkoj sferi. Na području komuniciranja to znači da političko komuniciranje mora prerasti u društveno komuniciranje i da se klasična politička javnost mora prestrukturirati u samoupravnu javnost.

Proces prerastanja je protuslovan: tu je stalan sukob s težnjama političke države, birokratskim i tehnokratskim strukturama. Proces je dugotrajan ...» (str. 263).

Već je iz dosadašnjih naših opservacija i izvoda iz djela Franca Vrega jasno da on pod pojmom komuniciranja podrazumijeva veoma složen fenomen u kojem je bilo koji »sistem« samo jedan, ni naročito značajan, ali ni beznačajan segment. To se jasno vidi iz definicije nove nauke, komunikologije, koju autor daje na samom početku: »Komunikologija proučava sadržinu, oblik i način čovjekovog međusobnog i masovnog komuniciranja, smisao svrhe i efekte simboličke interakcije, kojom se ljudi sporazumijevaju, kooperiraju i podstiču na djelatnost, kao i strukture i funkcije društvenih komunikacijskih sistema.« (str. 10). Dva fenomena, o kojima se, inače u knjizi šire govori, nisu eksplicitnije obuhvaćena tom definicijom. Riječ je o intrapersonalnom komuniciranju - selektivnim spoznajnim procesima ličnosti i javnom mnijenju, o čemu postoji obimna naučna literatura, čije neke naslove spominje i Vreg. Jasno je, dakle, da se komunikologija može razvijati samo na osnovu interdisciplinarnog pristupa, jer je vrlo teško razlučiti kamo koja teorija pripada, da li u filozofiju, sociologiju, socijalnu psihologiju ili neku drugu nauku.

Razne i brojne teorije o komunikacijskim procesima i »graničnim« fenomenima Vreg je prezentirao korektno, odnosno u osnovnim crtama i kritički. Međutim, čitalac se ponekad upita: kako je moguće takvo mnoštvo teorija sa svih važnijih jezičnih područja obuhvatiti u jednoj knjizi manjeg obima?

Problem je, zapravo, šireg karaktera i tiče se naše ukupne situacije u pogledu prevodjenja i interpretiranja naučne literature. Razumljivo je da više prevedenih djela olakšavaju ne samo njihovo razumijevanje, već i koncipiranje djela domaćih autora. Utoliko se poteškoća koju izaziva knjiga Franca Vrega više odnosi na nedovoljnu upućenost čitaoca nego li na pretjeranu konciznost i šturost samog autora knjige.

Iako radikalno »antisistemska« koncipirana, budući da forsiranje »sistema« bez obzira na to koliko on bio otvoren i elastičan, nije primjereno »komunikacijskom policentrizmu« samoupravnog društva, knjiga Franca Vrega ne ostavlja otvorenim ni mnoga pitanja koja se tiču odnosa političkog sistema i podsistema komuniciranja, zatim odnosa između nacionalnog sistema komuniciranja i svjetskog komunikacijskog (supra)sistema. »... Informacijsko-komunikacijski sistem nije samostalan i ne može biti slobodan organizam koji bi morao postojati sam po sebi, za sebe i nezavisno od društva. Komunikacijski je sistem integralni dio određenog društva...« (str. 225—6). I još određenije: »Informacijsko-komunikacijski sistem samoupravnog socijalizma sagledavamo kao relativno samostalan društveni podsistem koji ima odlučujuću ulogu u razvijanju samoupravnog društva i delegatskih odnosa.« (str. 280).

Velika je vrijednost ove knjige što je argumentirano ukazala na izuzetnu složenost fenomena koji su obuhvaćeni pojmovima komuniciranja i informiranja i na ograničenu, ali značajnu moć masovnih komunikacija, ne zanemarujući doprinos interpersonalnog saobraćaja kao stupnja ili jednog od izvora informacija. I to što načinje bitno pitanje, koje inače, filozofija uzdiže visoko iznad svih: kako omogućiti istinsku, pravu intersubjektivnu komunikaciju?

Petar Jović